

Zeitschrift: Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch
Band: 13 (1998)

Artikel: Historia, lungatg e cultura
Kapitel: Romontsch e mistregn
Autor: Maissen, Alfons
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858963>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 07.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

9. Romontsch e mistregn

(*La vusch dils mats 1944, Annada XIV, nr. 4*)

Quella cuorta survesta ei stada giavischada da Gion della Voce 1944. – 50 onns ein vargai. Sin fundament de niev material e novs patratgs sur della sbullanada tehnic dils davos decennis, era sil camp mistergner, tucass ei de strenscher tuts 4 cantuns dil blah per satisfar alla nova situaziun. Ins sa far stem che las informaziuns e constataziuns d'avon in miez tschentaner, schegie per lu tuttavia verdeivlas, stuessen vegnir ruchegiadas per ina pulita miula.

Fuva la producziun de products mistergners avon tschiens onns dapertut sufficienta e biala e solida avunda per dar al mistregn, da lezzas uras fetg dependents, la stema ch'il pur suveran gudeva? Fuva da l'autra vart il mistregn en si'entiradad schi sdegnaus e fugius en nossas valladas sco quei che la veglia litteratura, per romontsch e per tudestg, fa valer? Pli clara e verdeivla egliada viaden en quella problematica dessen studis veramein profundi. De realisar quei fuss ina biala missiun.

I. Pertgei ha il Romontsch sdegnau il mistregn?

Ei il Romontsch forsa buca habels d'emprender in mistregn? Gest il cuntrari! Gia pader Placi a Spescha sevila, che nos giuvens mondien della tiara giuado e sfarlatien lur temps e forza cun far e vender piziultas, cun barsar e vender triaccas neras els cafés digl entir univers, schegie ch'els seigien fetg inschignus e talentai per il mistregn. Autras revistas dian e repetan savens il medem. La détga secund la quala Columbus hagi anflau in Romontsch (da Domat) per emprem carstgaun ella *Mericca*, ha in senn pli profund che quei ch'ins tratga. Pertgei denton prefereva nossa glied ded emigrar per tut il mund entuorn? Per l'emprema era il mistregn buca fetg stimaus en nossas muntognas. Sper il liber pur cun agen funs e muaglia era il mistergner in um dependent. El stueva survir ad ina clientella de siu vitg e de siu pèr. Ultra de quei duvrava il pur mo caussas semplas, che pretendevan buca gest gronds campiuns. Per part era el sez siu agen mistergner. Pia detg cuort, il mistregn era buca en aulta honor, anzi, quasi sbittaus. Ins se-

turpegiava! Remarcabel denton! En tiaras jastras exercitava nossa glied cun plascher e success in mistregn u l'auter. Per-gei? Leu era il pur buca libers, el era in pauper migiur, pia sprezzaus sco tier nus il mistergner. Relaziuns gest cuntrarias. Aunc in'autra caussa d'impurtonza. Nossa glied els marcaus de tiaras jastras vevan ina buna clientella. Il mistregn flureva. Ils products eran per part cungi cun spért artistic. Ins saveva pagar pulit las lavurs. Il mistregn en quels centrums era organisaus, ferton che tier nus strusch toleraus.

Pli tard cura che nossas famiglias noblas e beinstontas han saviu schar baghiar lur casaments, e dal temps che nossas bias baselgias cun ton art ein vegnidas erigidas, han ins stuiu clamar neutier mistergners jasters. Quei ei stau mender buca mo per il lungatg romontsch, mobein era per l'economia dils indigens. Quels jasters ein lu per part secasai tier nus. Els savevan ch'il bien mistregn hagi in funs sulerau. Cura ch'il survetsch militar jester ha priu ina fin anetga, vess il surpli de populaziun bugen luvrau da mistregn. Denton ils posts principals eran occupai, ed il spért artistic e mistergner jester gia ignivaus e fermes. Nus astgein buca better crappa sin quels mistergners per part clamai. Els han era prestau gronds survetschs e luvrau d'in temps per nus enten il qual nusezzi fugevan della tiara giuado. Els han schizun gidau ad alzar la stema per il mistregn en nossa tiara. Per part sespruavan ils jasters schizun de s'adap- tar a nossas relaziuns, vegnevan romontschs e luvravan el senn de nossa cultura.

II. Essan nus oz sigl ault dil mistregn?

La industrialisaziun entras la maschina ei oz tutpussenta. Mai hai dau in temps ella historia de tal svilup tehnic. La maschina, las invenziuns che fan retscha, vegnan adoradas. Las bunas communicaziuns han plantau il spért maschinal viasi en nossa muntogna. Ins lavura oz spert, denton buca meglier e pli solid ch'avon temps. Entras la maschina ein ins vegnius memia superficials. Ins ha buca pli caschun ded entscheiver e finir ina lavur; biars lavuran vid il medem fabricat de seria. Tut ha in tec, mo buc l'entira responsablidad per la lavur fatga. Tgi sa la

finala dir: quella biala mobilia, quei bi baghetg hai jeu fatg! Tier nus dat ei per cletg aunc beinenqual mistergner alla moda veglia. Denton, nus savein buca midar nos temps e lur svilup extraordinari, nus savein silpli direger quei moviment ed adaptar el a nossas relaziuns purilas e muntagnardas.

Certs mistregns ein oz surpreferi e surcargai, auters strusch enconuschents a nos giuvens. Per ina partida mistregns havein nus Romontschs aunc oz aversiun. Nus vessen giu caschun d'intermediar e plazzar giuvens en bunas fatschentas e tier buns patrums en emprendissadi. Mo d'in grond diember de mats, negin che havess giu tschaffen d'entrar sco imprendist. Oz laian ils geniturs, strusch ch'ils mats ein relaschai dalla scola, ira els a gudignar. Quei ei in fauls principi. En quella moda tegnan ins il rap e lai ira il franc. La savida e habilitad mistergnera ei il pli grond scazi, en nos temps cunzun. Tut san ins piarder deno la savida cungida cun bunas qualitads de character. Quei ei la forza dil carstgaun per la cuminonza. Il mender mistregn ei vengonz ded esser emprius! Mintga carstgaun sils onns sto confessar d'haver empriu nuot per nuot en sia veta. Tutta seriosa experienza vegn enzacuras dretga ed a pro de nossa populaziun. L'inactivitad en giuventetgna ha adina grondas incunvegrientschas e schliatas consequenzas. Pia, si ed empredei in mistregn!

III. Lungatg romontsch e mistregn

Ins sa constatar oz ina partida mistregns murents. La maschina e l'industria han dau ad els la frida mortala. Denter quels sesanflan en prighel il vischler, il calger, il roder, il tarscher etc. Tut buns, undreivels e bials mistregns. Mo cun els va buca mo in grond bein cultural a piarder, cun els va era lavur e gudogn vi en auters mauns. Pertgei buca emprender in de quels mistregns, pertgei cumpran ins rauba da stuors sutsi enstagl de tener cun nos buns curtès, brocs e barcagls? En quella moda salvein nus era tut las expressiuns romontschas dil mistregn. Pertgei cumprein nus tonta rauba nauscha sutsi enstagl de cultivar glin e coven? Era quei lungatg de nossas puras cun schlappa cattan ins buca pli ella giuvna generaziun.

Ei secapescha ch'ei tucca era d'emprender ils novissims mistregns de mecanists, electricists etc. Quels rendan era paun. Quei terren astgein nus buca schar orda maun mo als jasters. Nus Romontschs stuein sefar vitier per motivs economics, mo era per motivs linguistics. Nus observein cun tema e sgarschur co mistergners d'auters lungatgs infiltreschan nies lungatg de mistregn, derivonts dalla bassa e dalla tecnica moderna. Il lungatg dil mistregn ei staus tochen gitg viaden el 19avel tschentanner ina dellas quater petgas de nies lungatg. Schein nus denton ira en decadenza nies vegl mistregn ed acceptein ils novs mistergners cun lur urdadira jastra, cupetga ina petga della construcziun de nies lungatg romontsch. Cu ina petga manca ei il baghetg entir en ballontscha. Pia era per motivs de nies lungatg lein nus buca tralaschar d'emprender in e scadin mistregn, avon che tut seigi occupau dad auters che s'accomodan mo vess a nossas relaziuns, a nies lungatg ed a nossa glied. Cheutras ademplin nus era ina obligaziun nazionala. Nus possedein ina biala tiara, ina biala cuntrada. Lein empruar de saver viver undreivlamein enten ella. Oz pir che mai savein nus apprezziar nos bials vitgs sin teissas spundas. Els stattan pli ferm e maiestus che gronds marcaus. Ei para sco sch'il simpel ed honest vegni preservaus dalla ruina!